

Рэцэнзіі

Булыка А. М., Жураўскі А. І., Свяжынскі У. М. **Мова выданняў Францыска Скарыны**. Мінск: Навука і тэхніка, 1990. 253 с.

Пяцісотгадовыя ўгодкі Францыска Скарыны, якія ўрачыста адзначаліся ва ўсім свеце па лініі ЮНЕСКА, прыкметна ажывілі цікавасць да старадрукаванай спадчыны беларускага і ўсходнеславянскага першадрукара і асветніка. Навуковыя канферэнцыі і чытанні, Свята славянскай пісьменнасці ў Мінску і Полацку, дзесяткі артыкулаў, перавыданы арыгінальных твораў Скарыны і ўсіх кніг яго Бібліі, энцыклапедычны даведнік на беларускай і рускай мовах...— усё гэта сапраўды бяспэжны ўклад не толькі ў сучасную беларусістыку, але і ў сусветную скарбонку культуры і навукі.

Грунтоўнай навуковай працай азнаменавалі юбілейную дату і супрацоўнікі Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа АН БССР А. М. Булыка, А. І. Жураўскі і У. М. Свяжынскі, якія ўпершыню ў скарыназнаўстве зрабілі спробу выявіць і паказаць суадносіны разнамоўных марфалагічных і лексічных стыхій у мове перакладных выданняў Скарыны. У адрозненне ад папярэдніх мовазнаўчых прац па Скарыне, у кнізе аналізуецца сукупнасць усіх моўных фактаў, якія ў той ці іншай ступені адлюстраваліся ў скарынінскіх выданнях. Пры гэтым асноўная ўвага звернута на супастаўленне гэтых фактаў з чэшскай Бібліяй выдання 1506 г., якая служыла асноўнай крыніцай для кнігі «Біблія руска» Скарыны.

Для характарыстыкі сутнасці рэфарматарскіх традыцый Скарыны ў справе «вырозуменья» кнігі свяшчэннага пісання істотнае значэнне мае арфаграфічная сістэма выданняў першадрукара. Як адзначае А. М. Булыка, «нягледзячы на сваю царкоўнаславянскую аснову, яна падпарадкоўваецца шмат у чым заканамернасцям, характэрным для старабеларускіх рукапісаў, і, пераймаючы прыёмы апошніх, хоць і непаслядоўна, але прыкметна адступае ад старажытных традыцыйных норм у

бок фанетызацыі пад уздзеяннем жывога беларускага маўлення». Парушэнне царкоўнаславянскай арфаграфічнай стабільнасці на прыкладзе дублетных графем (e — ъ, i — и, o — ѡ, ou — y — ѳ, з — s і інш.), пераход гукі [y] ў [ÿ], пераход в у ў, даволі частае ўжыванне прыстаўнога гукі і і некаторыя менш паслядоўныя і колькасна малалікія фанетыка-арфаграфічныя з'явы сведчаць аб даволі прыкметным уплыве беларускамоўнай стыхіі на перакладчыка, які хоць і імкнуўся захаваць старажытнарускія і царкоўнаславянскія правапісныя традыцыі, але ўсё ж не мог не перадаць тое сваё, роднае, атрыманае на Полаччыне, што пазней набудзе шырокае распаўсюджанне ў старабеларускай пісьменнасці.

Параўнальны аналіз марфалагічных форм у мове выданняў Скарыны засведчыў як арыентацыю перакладчыка на традыцыйныя моўныя сродкі, так і выяўляе шматлікія выпадкі прамога наследвання (супадзення) з аналагічнымі формамі чэшскай Бібліі, большасць з якіх блізкая або ідэнтычная адпаведным формам беларускай мовы эпохі Скарыны. Так, заўважаецца тэндэнцыя да замацавання старога ці новага канчатка назоўнікаў мужчынскага роду роднага склону за словамі пэўных граматычных катэгорый і семантычных груп. Традыцыйны канчатак *-а/-я* захоўваецца пераважна назоўнікі адушаўленыя (Данііла, Павла, пророка, царя), геаграфічныя назвы (вавилона, полоцька), канкрэтныя назоўнікі, якія падаюцца лічэнню (града, покоя, потока). Новы канчатак *-у/-ю* характэрны назоўнікам рэчывым (квасу, праху, ячменю), назвам з'яў псіхічнай дзейнасці чалавека (гневу, смутку, сорому), аддзеленым назоўнікам тыпу *всходу, заходу, лову, умыслу*, а таксама назвам розных адцягненых паняццяў — *гуку, крику, свару, суду, труду*. Канчатак *-у/-ю* характэрны і адушаўлёным назоўнікам са зборным значэннем (роду, скоту, народу). Зразумела, што ў перыяд выпрацоўкі і засваення новых марфалагічных форм строгай устойлівасці апошніх быць

не магло, паколькі працэс размежавання функцый старога, традыцыйнага і новага ў мове выданняў першадрукара толькі пачынаўся. Адсюль і пматлікія выпадкі варыянтнасці форм, апазіцыйныя ўтварэнні тыпу шатра — шатру, египта — египту і да т. п.

Істотнымі аргументамі ў карысць меркавання аб царкоўнаславянскай моўнай аснове выданняў беларускага асветніка з'яўляецца наяўнасць іменных форм назоўнага і вінавальнага склонаў адносных прыметнікаў, формы парнага ліку назоўнікаў і прыметнікаў (асабліва іменных), разнастайныя варыяцыі аорыста, імперфекта. Разам з тым, ніводная з гэтых і іншых форм не засталася без змен, адлюстраваны тым самым царкоўнаславянска-беларускі сінкрэтызм мовы выданняў Скарыны.

Для разумення моўнай асновы кнігі Бібліі беларускага і ўсходнеславянскага першадрукара важнае значэнне мае лексічны склад. Як адзначае А. М. Булыка, генетычную аснову слоўніка Скарыны фарміруюць спрадвечна беларуская, царкоўнаславянская і запазычаная лексіка. Асаблівую ролю пры гэтым адыграла спадвечна беларуская лексіка, якая ў большасці выпадкаў працягвала традыцыі старажытнарускай мовы, цэнтральнае ядро якой складалі словы перыяду праславянскай этнічнай агульнасці. Сярод слоў праславянскага паходжання самы буйны і семантычна разнастайны разрад утвараюць назоўнікі, якія характарызуюць навакольную рэчаіснасць, розныя бакі чалавечай дзейнасці і сацыяльных узаемаадносін (вода, градзь, тма, зорь, зубрь, вымя, жила, внукъ, тесть, ведро, клеши, обручь, стреха, попелъ і інш.). Гэтыя і іншыя словы ўяўляюць самы старажытны пласт скарынінскай лексікі.

Другі пласт спрадвечнай беларускай лексікі складаюць адзінкі старажытнарускага паходжання, якія ўтвараліся на базе праславянскіх каранёў пры дапамозе пэўных словаўтваральных сродкаў (конникъ, служебникъ, чужоземець, братаничъ, челядинъ, наложница, прабаба і інш.).

Значную цікавасць уяўляе ўласнабеларуская лексіка, куды ўваходзяць словы агульнаславянскага і старажытнарускага паходжання, «якія ў старажытнасці мелі вузкі арэал распаўсюджання, абмежаваны пераважна будучай беларускай тэрыторыяй і захаваліся ў спецыфічна беларускім фанетычным афармленні». Гэта такія словы, як *вежа, вышина, куделя, лытка, помста, дробный, смутный, лягати, утекати, досыць, лепей* і інш. Аднак найбольш істотную колькасную частку ва ўласнабеларускім лексічным укладзе ў скарынінскі слоўнік, як паказваюць назіранні, утвараюць словы, што ўзніклі «ў працэсе развіцця лексічнай сістэмы старабеларускай мовы» або былі ўтвораны самім першадрукаром «на базе слоўнага матэрыялу праславянскага і старажытнарускага паходжання пры дапамозе ўласцівых для перыяду функцыянавання мовы беларускай народнасці словаўтваральных сродкаў — суфіксаў, прыставак і інш.».

Глыбокаму разуменню моўнай асновы скарынінскіх старадрукаў садзейнічаюць статыстычныя падлікі, праведзеныя аўтарамі як у дачыненні да асобных марфалагічных форм і катэгорый, так і ў цэлым да беларускіх канфесіянальных твораў XV—XVI стст. (гл. на с. 220). Падлікі паказваюць, што «ніводная з вывучаных кніг Скарыны практычна не змяшчае менш чым 50 % царкоўнаславянстваў і ў ніводнай з іх працэнт беларусізмаў не дасягае 50». Такім чынам, робяць вывад аўтары даследавання, кнігі Скарыны нельга лічыць перакладамі на беларускую мову, паколькі царкоўнаславянская моўная аснова іх выступае дастаткова адчувальна і выразна.

Напісанае на багацейшым фактычным матэрыяле, асновай якога паслужылі арыгіналы пражскіх кніг Бібліі, з улікам дадзеных «Астрожскай бібліі» 1581 г. і чэшскай Бібліі 1506 с., скрупулёзна выверанае і навукова абгрунтаванае, манаграфічнае даследаванне А. М. Булыкі, А. І. Жураўскага і У. М. Свяжынскага «Мова выданняў Францыска Скарыны» з'яўляецца важкім укладам у айчынную скарыніну, дазваляе вызначыць адметнае месца і выключную ролю беларускага і ўсходнеславянскага першадрукара і асветніка ў працэсе станаўлення і развіцця старабеларускай пісьменнасці, падводзіць своеасаблівую рысу пад пытаннем аб моўнай аснове скарынінскіх старадрукаў пражскага перыяду.

М. Р. Прыгодзіч.

Францыск Скарына. Творы / Уступ. арт., падрыхтоўка тэкстаў, каментарый, слоўнік А. Ф. Коршунава. Мн.: Навука і тэхніка, 1990. 207 с.

Францыск Скарына не пакінуў якіх-небудзь спецыяльных прац па гісторыі, філасофіі, лінгвістыцы, праву, этыцы, эстэтыцы, бібліястыцы і г. д. Між тым у гісторыі нацыянальнай культуры ён лічыцца пачынальнікам многіх галін навукі, — свае погляды вялікі ўсходнеславянскі асветнік сфармуляваў у прадмовах і пасляслоўях да выдздзеных ім кніг Бібліі. Прадмоўна-пасляслоўны комплекс Францыска Скарыны па няпоўных дадзеных налічвае 22 прадмовы і 25 сказанняў, тры вершы, два гімны, пасхалію і больш за 60 пасляслоўяў-калафонаў. Упершыню найбольш поўны звод тэкстаў Ф. Скарыны быў апублікаваны ў 1969 г. А. Ф. Коршунавым і М. І. Прашковічам. Прайшло больш за дваццаць гадоў, і да 500-гадавога юбілею Ф. Скарыны з'явілася новае выданне твораў усходнеславянскага першадрукара.

Кожнае новае навуковае выданне тэкстаў — своеасаблівы вынік працы не толькі тэксталагаў, але ўвогуле ўсіх даследчыкаў — скарыназнаўцаў, мера, якая вызначае ступень інтэлектуалізацыі пэўнага пакалення ці некалькіх пакаленняў вучоных. Нагадаем пра тое, што ў нашай рэспубліцы адсутнічае аддзел, сектар, група навукоўцаў, якія непасрэдна і пастаянна займаліся б вывучэннем, класі-